

Woodsia ilvensis (L.) R.Br. (Roestbruine wimpervaren) nieuw voor de Benelux

Louis-Jan van den Berg* & Benno te Linde**

* Stichting Berglinde, Van Basten Batenburgstraat 4, 7131 CC Lichtenvoorde;
e-mail: ljdvdberg@chello.nl

** Stichting Berglinde, Dorpstraat 50, 6909 AL Babberich;
e-mail: bennotelinde@planet.nl

Woodsia ilvensis (L.) R.Br. (Roestbruine wimpervaren) nieuw in Nederland

In 2008 is *Woodsia ilvensis* (L.) R.Br. voor het eerst in Nederland gevonden. Het enige exemplaar groeide op een 60 jaar oud laag bakstenen muurtje in Doetinchem. De dichtst nabij gelegen groeiplaats van deze kleine varenssoort ligt in de Harz in Duitsland op zo'n 330 km afstand van deze stad.

Woodsia ilvensis (L.) R.Br. (Oblong woodsia) new to the Netherlands

In 2008 *Woodsia ilvensis* (L.) R.Br. was recorded for the first time in the Netherlands. The single plant was growing on a 60 years old low brick garden wall in the Doetinchem, Province of Gelderland. The nearest known locality of this small fern species is located in the Harz Mts, Germany, at c. 330 km distance from this Dutch town.

Inleiding

Tijdens een inventarisatie in de bebouwde kom van Doetinchem in november 2008 ontdekten de auteurs een opvallend gewimperd varentje op een tuinmuurtje in een buitenwijk. Na wat speurwerk in naslagwerken werd duidelijk, dat het een varen uit het geslacht *Woodsia* betrof.¹⁻⁴ Vanwege de vorm van de gewimperde bladen moest hier om een exemplaar van *Woodsia ilvensis* (L.) R.Br. gaan.^{4 5}

Foto's van de plant en de groeiplek dienen als bevestiging van de determinatie, omdat het onverantwoord is om materiaal van deze enige plant te verzamelen.

Beschrijving

De geslachtsnaam *Woodsia* verwijst naar de Engelse architect/botanicus Joseph Woods (1776–1864). In Europa komen, naast *W. ilvensis*, nog drie andere soorten van het geslacht *Woodsia* voor: *Woodsia glabella* R.Br., *W. pulchella* Bertol. en *W. alpina* (Bolton) Gray.¹

Woodsia ilvensis is een varen met tot 20 cm lange bladen. De bladschijf is dicht bezet met witte, meercellige enkelvoudige haren. De nerven zijn iets verdikt en de bladsteel is donkerbruin. *Woodsia glabella* verschilt van de andere *Woodsia*-soorten

door de aanwezigheid van eencellige klierharen. De bladsteel van *W. alpina* is spaarszaam bedekt met haren en schubben, die van *W. ilvensis* is daarentegen min of meer dicht bezet met haren en schubben. Een bladveer van *W. ilvensis* heeft 4 tot 8 lobben aan beide kanten van de bladspil; *W. alpina* heeft er 1 tot 4.

Verspreiding

Woodsia ilvensis heeft een boreale verspreiding. In Europa groeit hij in kalkarme berggebieden, op onder andere silicaatrotsen, in Oostenrijk, Zwitserland, Frankrijk, Italië, Kroatië, Tsjechië (Karpaten), Polen, Estland, Letland, Litouwen, Rusland (Kaukasus), Moldavië, Noorwegen, Zweden, Finland, IJsland, Groot-Brittannië en Duitsland.⁶⁻⁹ De dichtst bijgelegen groeiplaatsen zijn in Groot-Brittannië en in Duitsland te vinden.

In Groot-Brittannië is *W. ilvensis* zeer zeldzaam. Hij is gevonden in Noord-Wales, in Engeland bij Durham, Westmoreland en Cumberland, en in Schotland bij Dumfries, Perthshire en Forfar.¹⁰ In Duitsland is de soort bekend van Beieren, Baden-Württemberg (in het zuidelijke deel van het Zwarte Woud), Hessen (bij Kassel en in Oberfranken), Thüringen (langs de Saale) en Nedersaksen (op één locatie in de Harz).¹¹⁻¹³

In Nederland, België en Luxemburg is de soort nog nooit eerder in het wild aangetroffen.^{14 15}

Omschrijving groeiplaats

Het exemplaar van *Woodsia ilvensis* groeit op een laag bakstenen muurtje langs een voortuin in Doetinchem (atlasblok 40.28; Fig. 1 & 2). De woonhuizen in de straat van deze voortuin zijn in de jaren veertig van de vorige eeuw gebouwd, de tuinmuurtjes zijn uit dezelfde periode. De noordwest kant van de muurtjes grenst direct aan het trottoir en wordt niet door bomen beschaduwd. De tuinkant is vochtiger, omdat de zon er vanwege de woningen nooit op schijnt, deze kant is tevens wat voedselrijker vanwege de tuinen. De tuinmuurtjes in de straat zijn na 60 jaar duidelijk 'rijp' voor de vestiging van varens zoals het voorkomen van enige tientallen Tongvarens (*Asplenium scolopendrium* L.) en, wat verderop, één exemplaar van Muurvaren (*A. ruta-muraria* L.) doet vermoeden. De Tongvarens groeien echter vooral aan de tuinkant van de muurtjes. Op de straatzijde, die op het noordwesten is gericht, groeit een tiental meters verderop in een barst in de muur een plukje Echte gamander (*Teucrium chamaedrys* L.). Deze soort is zonder twijfel uit een tuin ontsnapt. De mosbedekking van de muurtjes is zowel aan de straat- als aan de tuinzijde gering: her en der groeien wat plukjes Gewoon muisjesmos (*Grimmia pulvinata* (Hedw.) Sm.) en Gewoon muursterretje (*Tortula muralis* Hedw.).

Het enige exemplaar van *W. ilvensis* wortelde aan de straatzijde in de verticale voeg tussen twee stenen, er is geen barst in het cement of de baksteen zichtbaar (Fig. 1). De plek is op het noordwesten gericht, de bakstenen zijn met portlandcement gemetseld.

Fig.1. Groeiplaats van *Woodsia ilvensis* (L.) R.Br. (Roestbruine wimpervaren) op een bakstenen tuinmuurtje in Doetinchem. Foto: Benno te Linde.

Opvallend is de aanwezigheid van wortelresten van Klimop (*Hedera helix* L.) op de tuinzijde van het muurtje, blijkbaar is het nog niet al te lang geleden ontstaan van deze woekerende soort. Mogelijk is door deze wortels van Klimop zelfs een gunstig kiembed gecreëerd voor de kieming van varens. Op de groeiplek van *Woodsia ilvensis* zijn echter geen wortelresten te zien.

Fig. 3. De enige plant van *Woodsia ilvensis* (L.) R.Br. (Roestbruine wimpervaren) in Nederland. Foto: Benno te Linde.

Beschrijving van de plant

Het exemplaar van *Woodsia ilvensis* had in 2008 zeven bladen, enkele waren beschadigd en daardoor kort. De onbeschadigde bladen hadden een lengte van 3 tot 4 cm. De bladen waren bleek bruingroen; overal op de bladen waren de kenmerkende witte haren te zien. De opvallend zigzag lopende bladsteel was aan de bovenzijde gegroefd, ook de stelen van de zijblaadjes waren gegroefd (Fig.2). Sporangieën waren niet aanwezig.

Herkomst van de sporen

Het is natuurlijk niet vast te stellen waar de sporen van deze plant van *Woodsia ilvensis* vandaan zijn gekomen. De dichtstbijzijnde natuurlijke groeiplaats van de soort in Duitsland ligt op 330 km van Doetinchem. Ten zuidwesten komt *W. ilvensis* in het noorden van Engeland op 650 km en in Wales op 700 km afstand voor.

Woodsia-soorten worden door in varens gespecialiseerde kwekers via internet te koop aangeboden.¹⁶ In de tuinen in de omgeving zijn echter geen *Woodsia*-soorten of andere bijzondere varenssoorten gezien. Het is overigens niet waarschijnlijk dat

de soort zich vanuit een tuin heeft weten te vestigen. De sierwaarde van deze varensort is vanwege de geringe afmetingen van de planten niet erg groot en hij zal dan ook nauwelijks in tuinen worden aangeplant, al is dit natuurlijk niet uit te sluiten. *Woodsia*'s die op het internet worden aangeboden zijn *Woodsia* $\times$ *gracilis*, de hybride van *W. alpina* en *W. ilvensis* (onder de naam Wimpervaren); *Woodsia obtusa* uit Noord-Amerika wordt als Grote wimpervaren door diverse handelaren te koop aangeboden.^{17 18}

Bescherming

Woodsia ilvensis is een kleine varens die weinig schaduw verdraagt. In Groot-Brittannië gaat de soort achteruit en is zelfs een actieplan opgesteld om de soort voor deze eilandengroep te behouden. Over de achteruitgang van de soort worden klimaatverandering én het verzamelen genoemd.

In 1996 zijn in Groot-Brittannië van de meeste groeiplaatsen sporen verzameld, die in een sporenbank worden bewaard; ook worden exemplaren ex-situ gekweekt.¹⁹

De Flora von Thüringen²⁰ vermeldt over *Woodsia ilvensis*: “Förderung durch Gehölzentnahme bei beginnender Beschattung” – vrij vertaald: de soort profiteert van het vrijhouden van de groeiplaats.

De groeiplaats in Doetinchem behoeft geen actieve bescherming: de bewoners zijn op de hoogte gesteld van de zeldzame bewoner van hun muurtje. Zolang de muur aan het trottoir grenst zal schaduw geen probleem vormen. De kans bestaat dat de plant door geparkeerde fietsen of passanten wordt beschadigd. Dat is in verleden blijkbaar vaker voorgekomen gezien de beschadigde bladeren. Om het risico van verzamelen door ‘liefhebbers’ te minimaliseren wordt de exacte groeiplaats niet bekend gemaakt.

Discussie

Het is vreemd dat *Woodsia ilvensis*, een soort die zuur substraat prefereert, op dezelfde muur kan groeien als Tongvaren, Muurvaren, Echte gamander en de mossorten Gewoon muisjesmos en Gewoon muursterretje: soorten toch die allemaal toch als kalkminnend te boek staan.

Ook is het eigenaardig dat deze noordelijke soort zich in Nederland in een lange periode met uitgesproken zachte winters, behoudens de laatste winter, voor het eerst heeft weten te vestigen.

Nederlandse naam

Op het internet word de naam ‘Wimpervaren’ veel gebruikt voor de varens van het geslacht *Woodsia*. Voor *Woodsia alpina* worden de namen Alpenwimpervaren, Bergwimpervaren en Alpenwoodsia gebruikt. Voor *W. ilvensis* en *W. pulchella* zijn behalve ‘Wimpervaren’ geen andere Nederlandse namen gevonden. In het Engelse taalgebied wordt *W. ilvensis* meestal Oblong woodsia genoemd, andere

namen zijn Rusty Cliff Fern en Rusty Woodsia. *Woodsia alpina* wordt in het Duitse taalgebied Alpen-Wimperfarn genoemd, *W. pulchella* heet Zierlicher Wimperfarn en *W. ilvensis* heet Rostroter Wimperfarn. Omdat zowel in Groot-Brittannië als in Duitsland het woord roestbruin in de naam voor *W. ilvensis* voorkomt, is de naam Roestbruine wimpervaren een passende Nederlandse naam die verwarring met de andere *Woodsia*-soorten verkleind.

- 1 T.G. Tutin, V.H. Heywood, N.A. Burges, D.H. Valentine, S.M. Walters, D.A. Webb (red.). 1964. Flora Europaea. 1. Lycopodiaceae to Plantanaceae. Cambridge University Press, Cambridge.
- 2 K. Lauber & G. Wagner. 2001. Flora Helvetica. Paul Haupt Verlag, Bern/Stuttgart/Wenen.
- 3 B. Jonsell & T. Karlsson (red.). 2000. Flora Nordica. 1. Lycopodiaceae – Polygonaceae. Zweedse Koninklijke Academie van Wetenschappen, Stockholm.
- 4 E.J. Jäger & K. Werner. 2005. Rothmaler Exkursionsflora von Deutschland, ed. 10. 4. Gefäßpflanzen: Kritischer Band. Elsevier GmbH, Spektrum Akademischer Verlag, München.]
- 5 H. Haeupler & T. Muer. 2000. Bildatlas der Farn- und Blütenpflanzen Deutschlands. Ulmer, Stuttgart.
- 6 N. Polunin. 1959. Circumpolar Arctic Flora. Clarendon Press, Oxford.
- 7 J. Jalas & J. Suominen (red.). 1972. Atlas Florae Europaeae 1. Pteridophyta (Psilotaceae to Azollaceae). Committee for Mapping the Flora of Europe & Societas Biologica Fennica Vanamo, Helsinki.
- 8 M.A. Fisher, W. Adler & K. Oswald. 2002. Exkursionsflora Österreich, Liechtenstein, Südtirol. Biologiezentrum der Oberösterreichischen Landesmuseen, Linz.
- 9 S. Pignatti. 2003. Flora d'Italia. Edagricole, Bologna.
- 10 C. Stace. 1991. New Flora of the British Isles. Cambridge University Press, Cambridge.
- 11 O. Sebald, S. Seybold & G. Philippi. 1993. Die Farn- und Blütenpflanzen Baden-Württembergs. Allgemeiner Teil. Band 1: Spezieller Teil (Pteridophyta, Spermatophyta) Lycopodiaceae bis Plumbaginaceae I. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart.
- 12 H. Korsch, W. Westhus & H.-J. Zündorf. 2002. Verbreitungsatlas der Farn- und Blütenpflanzen Thüringens. Weißdorn-Verlag, Jena.
- 13 E. Garve. 2007. Verbreitungsatlas der Farn- und Blütenpflanzen in Niedersachsen und Bremen. Naturschutz und Landschaftspflege Niedersachsen 43, 507 pp. Niedersächsischer Landesbetrieb für Wasserwirtschaft, Küsten- und Naturschutz, Hannover.
- 14 E. van Rompaey & L. Delvosalle. 1979. Atlas van de Belgische en Luxemburgse flora. Nationale Plantentuin van België, Meise.
- 15 W. van Landuit, I. Hoste, L. Vanhecke, P. van den Bremt, W. Vercruysse & D. de Beer. 2006. Atlas van de Flora van Vlaanderen en het Brussels Gewest. Nationale Plantentuin van België & Flo.Wer, Meise.
- 16 Zie de volgende website: www.varens.be
- 17 Zie de volgende website: www.esveld.nl
- 18 Zie de volgende website: www.ploegerdebilt.nl
- 19 Zie de volgende webpagina: www.ukbap.org.uk/UKPlans.aspx?ID=634
- 20 H.-J. Zündorf, K.-F. Günther, H. Korsch & W. Westhus. 2006. Flora von Thüringen. Weißdorn-Verlag, Jena.